

(1277-1279). Kandil ve Kadir gecelerinde temcîde çıkanların sayısı artar, temcîd okunurken minarenin altında toplanan insanlar okunan temcîd hakkında yorumlar yaparak âdeta bir mûsiki meclisi oluşturlardı. Üç aylarda düzenli biçimde sürdürülen temcîdin üç aylar dışında özel gecelerde okunduğu yerler de vardır.

Temcîd şu şekilde icra edilir: Bir kişinin, “Yâ hazreti mevlâm” şeklindeki girişinden sonra üç defa kelime-i tevhid çekilir. Ardından peygamberlerden bazılarının ismi zikredilir ve Hz. Muhammed’e salâtü selâm getirilir. Daha sonra Allah’ın isimlerini ihtiva eden Kur’an âyetlerinden biri okunur; bunu bir beyitten ibaret münâcât veya na’tın okunması takip eder. Hep birlikte “ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn” denilip ardından bir kişi tarafından fâtîha çekildikten sonra yine bir kişinin, “Mâ kâne Muhammedün ebâ ehadin ...” (...) veya “Sübhâne rabbike rabbi'l-izzeti ammâ ya-sîfün ...” (...) diye başlayan âyeti okumasıyla temcîd sona erer. Ramazan ilâhilerinde olduğu gibi temcîdlerin güftelerinde de ramazanın ilk on beş gecesinde “merhabâ yâ şehri ramazan merhabâ!”, son on beş gecesinde “elvedâ dost elvedâ!” ifadeleri kullanılır.

Rast, uşşak, segâh, hicaz, nevâ, hüseyinî, acem, acem-aşiran, evîç, muhayyer, şehnaz gibi makamların normal seyri takip edilerek icra edilen temcîdler ilâhi veya tevşih şeklinde bestelenmiş olmadığı için her gece ayrı makamda okunur, başından sonuna kadar bu makam üzerinde devam ederdi. Bazan nihâvend ve sûzinak ilâhilerin de okunduğu olurdu. Suphi Ezgi, Sünbülî Dergâhî zâkirbaşı Hoca Fehmi Efendi'den kaydettiği bir temcîdin notasını yayımlamıştır (bk. bibl.).

Temcîdler, İstanbul'da önceleri Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî ve Nasûhî dergâhlarında okunmaya başlanmıştır. Hüdâî Dergâh'ında her pazartesi ve cuma gecesi temcîd okunması âdetini bizzat Aziz Mahmud Hüdâyî ihdas etmiştir. Ayrıca İstanbul Tophane'de Kâdirîhâne Tekkesi'nde, Kocamustafapaşa'da Sünbül Sinan Dergâh'ında, Cerrahpaşa'da Oğlanlar Tekkesi'nde, Eyüp Sultan Camii'nde, Karagüm-rük'te Hırka-i Şerif Camii'nde, Eğrikapı'da İvaz Efendi Camii ve Tekkesi'nde temcîd okunmaktaydı. Süleymaniye Camii'nde sadece ramazan gecelerinde, Çengelköy Havuzbaşı'nda Kâdirîyye'den Şeyh Nevruz'un tekke ve camisinde kandillerde temcîd okunduğu nakledilir.

Dinî mûsikinin birçok formunda olduğu gibi temcîd de Anadolu'da daha basit bir şekilde icra edilmiştir. Çorum bölgesinde okunan bestenigâr temcîdin güftesi Eşrefoğlu Rûmî'ye aittir. “Mevlâm, dâim Allah” sözleriyle başlayan ve, “Kamu aylar kamu yıldız / Âh ederim gece gündüz” güftesinin okunmasının ardından ramazanın ilk on beş gününde, “Şükür yine geldi mâh-ı mübârek”, son on beş gününde “Yöneldi gitmeye yoktur kararı” güfteleri muhayyer kürdî makamındaki melodinin üzerine okunarak temcîde ilâve edilirdi. Bazan temcîd ilâhi ve na'tlarla uzatılabilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Zihni Efendi, *Ni'met-i İslâm: Kitâbü's-Salât*, İstanbul 1326, s. 50; Suphi Ezgi, *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcîd-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 4-7; a.mlf., *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 67-72; Nuri Özcan, *Onsekizinci Asırda Osmanlılar'da Dinî Mûsikî* (doktora tezi, 1982), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, 19-20; Recep Tural, *Türk-Din Musikisinde Na't, Tesbîh ve Temcîdler* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Cemaleddin Ser-ver Revnakoğlu, “Minare Musikimizde Temcîd'ler”, *Tarih Konuşuyor*, sy. 36, İstanbul 1967, s. 2996-3000; Pakalın, III, 451 (Çorum'da temcîdle ilgili bilgiler Hâfız Receb Camcı'dan alınmıştır).

UBEYDULLAH SEZİKLİ

TEMELLÜK ve TESÂHÜB KAYDI

Yazma veya basma eserlerin
herhangi bir yerinde
kime ait olduğunu belirten kayıt.

Temellük ve tesâhüb kayıtlarının ne zamandan beri kitaplara konulduğu bilinmemektedir, ancak bu kayıtların kitap tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Matbaanın icadından önceki dönemlerde kitaplar büyük emek ve masraflarla elde edildiğinden çok değerliydi ve bir kitaba sahip bulunmak bir imtiyaz sayılırdı. Bu sebeple kitapların başkasına intikal etmesini önlemek amacıyla bazı tedbirlere başvurulmuştur. Ortaçağ Avrupası'nda belirli sayıdaki kitaplar sadece önemli merkezlerin kütüphanelerinde yer alır ve çalınmaması için zincirlerle raflara bağlanırdı. İslâm dünyasında daha ilk asırlardan itibaren başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere çeşitli alanlarla ilgili kitapların yazılmasından sonra bunların sahipleri, kitaplarına değişik dillerde ve farklı ifadelerle bazı kayıtlar yazma ve işaretler koyma ihtiyacı duymuşlardır. Bu tür kayıtların İslâm coğrafyasının değişik yörelerinde birçok şekli bulunmaktadır. Bunların belli başlılarını şöylece sıralamak mümkündür:

تملك الفقير ... دخل في نوبة ...، دخل بملك الفقير، كتبه الفقير الحقيق ... في سنة، انتقل إلى الفقير، ثم انتقل إلى، إستصحبه العبد الفقير، استصحب، من كتب الفقير الحقيق، من تملك العبد الفقير، مما ساقه سائق التقدير إلى سلك ملك الفقير، في نوبة كاتبه ... في سنة، مما دخل في نوبة العبد الفقير، من جملة كتب الفقير، برسم ... صاحبه ومالكه، صاحب هذا الكتاب، مالك اين كتاب، صاحب اين كتابك، اين كتاب مال ... است، خريدم اين كتاب را، اين مجموعه از آن ... است، بو كتابك صاحبی.

Temellük ve tesâhüb kayıtları önemli tarihi ve biyografik bilgiler içermesinin yanında kitabın macerasını da ortaya koyabilir. Meselâ Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2105 numarada kayıtlı *Divân-ı Kebîr* yazmasının başında, “Sâhibühû es-Sultân Bâyezîd b. Muhammed Han hullide mülkühû” kaydı bulunmakta ve hemen altında “Bâyezîd b. Muhammed el-muzaffer dâimâ” ibaresini taşıyan mühür yer almaktadır. Bu kayıtlar, eserin Yıldırım Bayezîd'in kitapları arasında olduğunu ve oradan Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ne intikal ettiğini göstermektedir. Aynı kütüphanede 1692 numarada kayıtlı Yâr Âli-i Şîrâzî'nin (ö. 812/1409) *Leme'hât* adlı Farsça eserinin başında birkaç temellük kaydından başka Konya Âsitânesi postnişini II. Bostan Çelebi'nin (ö. 1117/1705) “Min kütübî'l-abdî'l-fakir Bostân b. Abdülhalîm el-Mevlevî” kaydı mevcuttur. Yine bu tür kayıtlar kitap sahibinin sosyal durumunu, mesleğini, meşrebini ve kimliğini gösterebilir. Bunun bir örneği, yine Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 85 numarada kayıtlı *Câmi'u'l-esrâr* adlı tamamlanmamış Arapça tefsirin başında yer alan, “Temellekehû el-fakir ileyhi sübhânehû ve teâlâ eş-Şeyh Halîl Baba b. eş-Şeyh Kâsım Baba min Hulefâ-yi Hacı Bayrâm-ı Velî kaddese'llâhu sırrehû'l-âfî” şeklindeki kayıttır. Yazma bir kitap hükümdar veya şehzadenin kütüphanesine intikal ettiğinde üzerine genelde başkası tarafından temellük kaydı yazılır. Bu kayıtlar bazan siyasi tarih, edebiyat tarihi ve kültür tarihi açısından bazı ipuçları verebilir. Meselâ Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Fâtih, nr. 2888) *Mağâlât-ı Şems-i Tebrîzî*'yi 789 (1387) yılında temellük eden Müstencid b. Sâtî' b. Hasan el-Mevlevî, bu yazmanın Sultan Veled'in halifesi Hüsameddin Hüseyin oğlu Muhammed Münecim tarafından Gevher Şad adlı bir hattata yazdırıldığını, Hüsameddin Hüseyin ve oğlu Muhammed Münecim'in kendisinin üstadı olduğunu temellük kaydında belirtmektedir. Müstencid ise 805'te (1402) Timur'un ölümüyle yerine geçen oğlu Halil Sultan'ın Anadolu'ya gitmesine izin verdiği kimsedir.

İbn Sîrîn'in *Ta'birü'r-rû'yâ* adlı eseri üzerindeki bir vakıf kaydı (Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 466, vr. 1^a)

Vakıf Kaydı. Yazma veya basma bir kitabın şahsî mülkiyetten çıkarılıp herkesin kullanabilmesini sağlamak amacıyla konulan kayıttır. İslâm dünyasında eski dönemlerden beri cami, medrese, dergâh ve umumi kütüphanelere kitaplar vakfedilir, bunlara ayrı ayrı kayıt konulurdu. Bazen çok sayıda kitabın vakfedilmesi durumunda vakıf kaydı bir mühür halinde kitaplara basılırdı. Hükümdar veya devlet ricâlinin vakfettiği kitaplardaki kayıtlar böyledir. Vakıf kayıtları, temellük kayıtları gibi istinsah tarihi taşımayan yazmaların hangi tarihte istinsah edildiği hakkında bir fikir verir. Bu kayıt eserini 1^a yüzünde mutlaka bulunur, ayrıca çeşitli sayfalarla yazılırdı. Vakfiyelerde kitapların korunması, dışarıya çıkarılmaması ve başkasına verilmemesi gibi hususlar ayrıntılı biçimde belirtilir, bu şartlara uyulması gerektiği ayrıca ifade edilirdi. Bazen hiçbir açıklayıcı bilgi verilmeden sadece “وقف” kelimesi yazılırdı. Bazen da vakfiye oldukça uzun bir metin halinde yazılıp şartları açıklanırdı. Bunun örneklerinden biri, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2069 numarada kayıtlı Şemî'nin *Şerh-i Mesnevî*'sidir. Yazmanın 1^a yüzünde yirmi dört satırlık bir vakfiyede bütün şartlar sıralanmıştır. Bilhassa cami ve medrese gibi umuma açık yerlere vakfedilen kitapların hemen her sayfasına “vakıf” kelimesi yazılırdı. Bu şekilde vakfedilen değerli birçok yazma kitap belli dönemlerde

camii, medrese, dergâh ve kütüphanelerden çıkarılmış, başkalarının eline geçmiş, hatta yabancı ülke kütüphanelerine intikal etmiştir. Bazı kitap vakfiyelerinde hem vakfedenin hem şahitlerin adları kayıtlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Maḳālât-ı Şems-i Tebrizî, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2888; Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2105, vr. 1^a; Yâr Alfî-i Şîrâzî, *Lemeḫât*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 1692, vr. 1^a; Şemî, *Şerh-i Mesnevî*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., TY, nr. 2069, vr. 1^a; Muhsin b. Süleyman el-Gürânî, *Câmî'u'l-esrâr*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 85, vr. 1^a.

ORHAN BİLGİN

TEMERRÜD ALİ PAŞA

(ö. 980/1572)

Osmanlı beylerbeyi.

Aslen Bosnalı olup devşirme olarak Enderun'a alınmıştır. Belirlenen ilk görevi 941 (1534) yılındaki gurebâ-i yesâr ağalığıdır. Daha sonra gurebâ-i yemîn, Zilkade 942'-de (Mayıs 1536) ulûfeciyan-ı yesâr ağalığına getirildi. Safer 943'te (Ağustos 1536) ser-ulûfeciyan-ı yemîn, ardından küçük mîrâhur, 14 Zilkade 947'de (12 Mart 1541) büyük mîrâhur oldu. 14 Muharrem 948'de (10 Mayıs 1541) yeniçeri ağalığına tayin edildi ve Budin seferine katıldı. Ardından beylerbeyilik verilerek taşra görevine tayin edildi. Erzurum Beylerbeyi Mûsâ Paşa'nın 950'-de (1543) Gürcüler'le yaptığı mücadelede şehid düşmesi üzerine Erzurum beylerbeyiliğine getirildi. Diyarbekir Beylerbeyi Hadım Ali Paşa ile birlikte Gürcüler'e karşı başarılı bir harekâtta bulundu. Beylerbeyiliği esnasında Erzurum'un imarına çalıştı, Gürcüler'e ve İran'a karşı şehrin savunması için tedbirler aldı. 955 (1548) yılı başlarında Karaman ve 8 Muharrem 956'da (6 Şubat 1549) Bağdat beylerbeyiliğine ta-

yin edildi. Bağdat beylerbeyiliği sırasında Basra'da eşkiyalık yapan Araplar'ın üzerine sevk edildi. İsyanı bastırıp âsilerin elindeki kaleyi teslim aldı. Basra'da Osmanlı hâkimiyetini sağladıktan sonra Bağdat beylerbeyiliği vazifesine döndü. Mahallî beylerin meseleleriyle uğraştı.

Bağdat'ta yaklaşık üç yıl görev yaptı ve ardından Sivas beylerbeyiliğine (Rum beylerbeyiliği) getirildi (28 Zilkade 960 / 5 Kasım 1553). Eyalet askeriyeye Nahcivan seferine katıldı. Bu görevi esnasındaki en önemli olay Şehzade Bayezid isyanıdır. Bu isyanın bastırılması için uğraştı; şehzadenin mağlûp olması üzerine onu diğer beylerbeyileriyle birlikte İran'a kadar takip etti.

12 Şâban 967'de (8 Mayıs 1560) Sivas beylerbeyiliğinden azledilen Ali Paşa 16 Cemâziyelâhîr 968'de (4 Mart 1561) hacca gitmek için izin aldı. Hac dönüşü bir süre İstanbul'da ikamet etti. 7 Safer 971'de (26 Eylül 1563) Lala Mustafa Paşa'nın yerine 1.300.000 akçelik has ile Erzurum beylerbeyiliğine tayin edilinceye kadar bir görev üstlenmedi. Bu dönemde İran sınırının tashihi için uğraşırken 2 Zilhicce 971'-de (12 Temmuz 1564) Anadolu beylerbeyiliğine nakledildi; 9 Receb 972'de (10 Şubat 1565) tekrar Erzurum beylerbeyi olarak görevlendirildi. Bu görevdeyken 20 Muharrem 980 (2 Haziran 1572) tarihinde vefat etti; cenazesi Tokat'a götürülüp burada inşa ettirdiği camisinin bahçesinde oğlunun da yattığı türbeye defnedildi.

Ali Paşa kaynaklarda ağır başlı, sert tabiatlı ve inatçı kimliğiyle (temerrüd) tanılır, ayrıca hayır severliğiyle de anılır. Tarihle, fıkıhla ve şiirle uğraştığı, Farsça ve Türkçe şiirleri bulunduğu kaydedilir. XVI. yüzyılın tezkire yazarlarından Ahdî'yi uzun süre himaye ettiği bilinmektedir. Tokat'ta bir cami, bir hamam, Erzurum'da bir cami, bir köprü (Karaz Köprüsü), Hasanka-

Temerrüd Ali Paşa tarafından Çorum'da inşa ettirilen hamam